

Úvod

Tradícia a tyran

Toto je kniha o literatúre diktátorov – presnejšie povedané, je to kniha o kánone diel, ktoré napísali diktátori alebo ktoré sú im pripisované. Ako taká je to teda kniha o knihách, ktoré patria k tomu najhoršiemu, čo bolo napísané a v tomto zmysle to bolo z hľadiska výskumu aj ukrutne bolestivé.

A toto sú dôvody, prečo som to urobil.

Diktátori* písali knihy už v časoch Rímskej ríše, no v dvadsiatom storočí sme boli svedkami erupcie táranín despotov priam o sile výbuchu sopky Krakatoa. A dodnes to neprestalo. Mnoho diktátorov píše teoretické práce, iní vyrábajú duchovné manifesty, kým tí ďalší vypisujú básničky, spisujú memoáre, ba dokonca plodia aj romantické romány. Napokon aj najväčší bestseller všetkých čias pripisovaný človeku, a nie bohu, je dielom diktátora – ide o *Citáty predsedu Mao Ce-tunga*. Väčšina týchto kníh sa však dnes už vôbec nečíta, prípadne sú terčom vtipov, a to aj napriek tomu, že ich autori sa svojho času

.....
* Pod pojmom *diktátor* na tomto mieste a v celej knihe používam termín, pod ktorým sa v širokom zmysle slova rozumie vodca, ktorý nie je veľmi náchylný k slobodným voľbám, ale naopak veľmi náchylný robiť si, čo chce.

tešili rekordným nákladom, pozornosti zaujatého (či skôr zajatého) publika a oceňovaniu zo strany intelektuálov, ktorí by to predsa mali vedieť najlepšie. Pretože mnohí z autorov boli aj známymi masovými vrahmi, zarazilo ma, ako je možné, že sa ich texty takmer úplne vytratil z nášho povedomia a tým následne zmizol aj záujem o ne. Pritom by nepochybne stálo za to pozrieť sa na tieto diela trochu detailnejšie; možno by sme takto mohli nahliadnuť do duše diktátorov. Ak nie, stále by to mohlo poslúžiť historikom ako brána do sveta utrpenia, ponúknuť odblesky zvrchovanej nudy totalitarizmu, ktorý po celé generácie zažívali milióny ľudí na vlastnej koži.

Diktátori obvykle žijú životom bohatým na zážitky. Disponujú mocou nad životom a smrťou miliónov a často si žijú ako malí bohovia – teda pokiaľ si to stále môžu dovoliť. Niet pochýb, že ich život je zaujímavejší ako život väčšiny ostatných spisovateľov. So všetkou svojou mocou a jedinečnými informáciami by mohol byť diktátor aj nejakej malej a geograficky nepodstatnej krajiny schopný napísať čo len priemerne zaujímavý román. Ak nie inak, tak aspoň náhodou. Ale napriek ich postaveniu im z toho takmer vždy vyšla tupá zlátanina. Chcel som vedieť prečo.

Zarazil ma fakt, že mnoho diktátorov začínalo svoju kariéru ako spisovatelia, čo pravdepodobne veľmi nahrubo vysvetľuje ich megalomanské presvedčenie o úžasnej dôležitosti vlastných myšlienok. Všimol som si tiež, že kánon diktátorov nebol žiadny švindľ: despoti dvadsiateho storočia veľmi dobre vedeli, čo hovoria a robia ich protivníci a často veľmi dobre poznali navzájom svoje hlavné texty. Literatúra diktátorov má teda svoju vlastnú tradíciu, čosi, čo T. S. Eliot opisuje vo svojej kľúčovej eseji *Tradícia a individuálny talent*, akurát nekonečne suchopárnejšiu. Hlbšie štúdium literárnych diel diktátorov by mi vari umožnilo aj zmapovať zdevastované pustatiny ich duše a súčasne preskúmať všetky tie hrôzy, ktoré sa stanú, ak pustíte spisovateľa ku kormidlu.

Pokiaľ ide o knihy, mnoho ľudí považuje čítanie samo osebe za pozitívnu vec, pretože kôpky zviazaného papiera potlačené tlačiarenskou čerňou ako také predstavujú jedinečne mocný „liek na dušu“. Stačí sa však čo len na okamih zamyslieť a vieme, že na tom niet ani zrnko pravdy: knihy a čítanie môžu spôsobiť aj nesmiernu bolesť. Zoberme si len jeden príklad: keby Stalinova matka neposlala svojho syna do

seminára, nikdy by sa nenaučil čítať a nikdy by neobjavil diela Marxa alebo Lenina. Skončil by miesto toho ako opilecký obuvník podobný svojmu otcovi, prípadne ako pouličný gangster v Tbilisi. Šíril by síce zlo, no v neporovnateľne menšej miere – a dvadsiate storočia mohlo byť v dôsledku toho neporovnateľne menej desivé. Podobne zrážka medzi zvyšujúcou sa úrovňou gramotnosti a posvätnými knihami ľudstva nevedla k masovému zrodu ľudí orientujúcich sa na mier a dobro na úkor zla a zmaru. Naopak, mnoho ľudí nachádza v zle a zmare dostatok inšpirácie. Výsledkom je mnoho zabíjania a represálií. Gramotnosť je kliatbou i požehnaním. Práve z tohto dôvodu stojí za to študovať knihy diktátorov v tomto kontexte, pretože na rozdiel od posvätných kníh, ktoré inšpirujú dobré i zlé skutky, je ich dosah takmer výlučne negatívny a v tomto zmysle v čírej forme demonštrujú, akým zlom môžu knihy byť. Ich poslanstvo je oveľa menej rozporuplné ako poslanstvo náboženských diel.

Napokon som túto knihu napísal preto, lebo to ešte nikto iný neurobil. Uvidel som horu. A na tú horu som začal liezť. Keď som bol sotva v polovici, bolo už neskoro zliezť dolu.

Keď som písal túto knihu, nepredvídal som, ako veľmi sa medzitým svet zmení. Keď som v roku 2009 začal písať krátke príspevky o literatúre diktátorov do denníka *Guardian*, ešte stále existovali skostnatené režimy z dôb studenej vojny, a preto som mal pocit, že vlastne píšem prevažne o historickom fenoméne. Potom došlo v roku 2011 k arabskej jari. Politici, novinári a potentáti z think-tankov istý čas hovorili a písali s odzbrojujúcou naivitou, akoby svitla nová doba slobody a demokracie a diktatúry si to väčšinou nasmerovali na smetisko dejín. Ani na chvíľu som tomu neveril – napokon, autoritatívne režimy sa vyskytujú oveľa bežnejšie ako liberálne demokracie. Myslel som si však, že táto kniha, ktorá bola v tom čase len v počiatočnom štádiu, by mohla byť už stratenou vartou. Chvíľu zrejme potrvá, než sa všetko vráti do starých koláží a moja téma bude znovu aktuálnou.

Ako veľmi som sa mýlil! Všetko zapadlo do starých koláží takmer okamžite. Autoritatívne režimy na Blízkom východe sa vrátili vo veľkom štýle, v Turecku a v Rusku zosilnelo ich zovretie a v krajinách ako Čína, Irán, Saudská Arábia, ale aj v mnohých iných, si svoje postavenie bez problémov udržali. Obrovské skupiny ľudí prišli o ďalšie slobody. Než som dokončil túto knihu, bolo jasné, že aj v liberálnych

demokraciách Západu sa deje niečo znepokojujúce, že sme vstúpili do doby dezintegračnej, v ktorej už uspokojenie po studenej vojne neplatí. Generácia bez spomienok na pol storočia paranoje a strachu dosiahla vek dospelosti; antiestablišmentoví politici a ideológovia sa s narastajúcim sebavedomím stavajú proti vládnucim triedam; okrajové idey sa stávajú mainstreamom, vracia sa nacionalizmus; radikalizmus sa spochybňuje so slovom *socializmus*, akoby to bolo niečo vzrušujúce, čo dovtedy nikto nevyskúšal; a niektorí príslušníci elít, vystrašení revoltou plebejských tried, otvorene spochybňujú demokraciu.

V krátkosti – celé to začalo tak trochu vyzerat' ako onen historický okamih v dvadsiatom storočí, keď sa všetko zvrátilo takým strašným spôsobom. V tomto zmysle som sa nemohol zbaviť pocitu, že populisti, ideológovia a radikáli dnešnej éry nie sú vôbec takí sčítaní ako ich predchodcovia pred storočím. Akoby vôbec netušili, že mnohé ich argumenty a myšlienky nie sú nové a akoby si väčšinou neuvedomovali detaily všetkých tých zázračných sociálnych a politických experimentov, ktoré už raz tak hrozne zlyhali.

Nie, vôbec nejde o stratenú vartu, znovu som začal vidieť, ako sa témy mojej knihy rozvíjajú všade okolo mňa. A keď píšem tieto slová, je celkom jasné, kde dnes vlastne stojíme.

Toto je príbeh o tom, ako to všetko vtedy prvý raz stroskotalo.

Lenin

*Vladimir Lenin, spisovateľ a mozog revolúcie,
ktorý rád strieľal kňazov.*

Lenin, otec diktátorskej literatúry, sa narodil ako Vladimir Il'jič Ulianov* v nekonečnej a nehostinnej ruskej pustatine. Jeho rodné mesto bolo bývalou pevnosťou, založenou storočie predtým ako bašta proti pohanským kmeňom žijúcim na okraji impéria. Teraz to však bolo zapadnuté miesto s kostolom, školami, továrňami a triedou miestnej šľachty, profitujúcej z práce nájomných farmárov.

.....
* Lenin počas svojej kariéry používal desiatky pseudonymov. Pre zrozumiteľnosť ho budem v celom texte nazývať Lenin.

Alexander Ulianov, miestny školský inšpektor, patrila práve k onej šľachte. Radosť mu robila aj jeho najmladší syn Vladimir, zbožný, učentlivý mladík, lojálny k cárovi. Chlapec bol dobrý v gréčtine, latinčine a hral dobre šach; mal veľmi rád knihy a z nich si oblúbil najmä román Harriet Beecherovej Stoweovej *Chalúpka strýčka Toma*. Južné oblasti povodia rieky Volgy boli známe históriou vzbúr proti vrchnosti – storočie predtým sa roľník menom Jemeljan Pugačov vyhlásil za cára a viedol ozbrojené povstanie proti cárovnej Kataríne Veľkej. Nikto by však ani pri druhom pohľade na syna školského inšpektora práve tu nehľadal budúceho vodcu revolúcie, ktorý zmení chod histórie. Mala ho čakať kariéra usadeného, rešpektovaného človeka v usadenej, rešpektovanej profesii – napríklad ako právnik. Napokon Lenin sa sám stal aj oficiálne „šľachticom“ už v útlo veku pätnástich rokov, keď zdedil po otcovej smrti v roku 1886 jeho spoločenské postavenie. O rok neskôr sa však jeho starší brat, po otcovi tiež Alexander, podieľal na pokuse vyhodit' do povetria iného Alexandra, tentoraz cára Alexandra III., čo malo zničujúci dopad na Leninovu prípadnú budúcnosť ako opory provinčnej buržoázie.

Leninov brat veril, že zavraždením cára posunie zaostalé, autokratické, tyranské Rusko bližšie k revolúcii, ktoré potom vkročí do novej éry slobody a spravodlivosti. Prirodzene, táto stratégia mala svoje muchy, z ktorých najväčšou bol nedostatok empirických dôkazov, že to môže v Rusku niekedy takto fungovať. Ved' napokon ani Francúzska revolúcia, ani žiadna iná, ku ktorým došlo v Európe v polovici devätnásteho storočia, nikdy nevzkročili do éry vznešených reforiem, nehovoriac o nejakých utópiách. Naopak, skončili sa obdobiami teroru a/alebo trvalými kontrarevolučnými represáliami. Pokiaľ išlo o Rusko, predchádzajúci cár Alexander II. zrušil v roku 1861 nevoľníctvo a následne nastolil na dve desaťročia kurz miernych sociálnych a politických reforiem. Ale ani toto najneslávnejšej ruskej revolučnej organizácii Vôľa ľudu nestačilo, pretože žiadala viac a rýchlejšie, pričom väčšinu svojej energie vyčerpala na to, aby našla spôsob, ako cára zavraždiť. Napokon sa to revolucionárom podarilo: cára rozmetala bomba, ktorú na neho hodil 1. marca 1881 jeden z členov Vôle ľudu. Teda presne v deň, keď cár podpísal vyhlásenie oznamujúce vytvorenie dvoch legislatívnych komisií, pozostávajúcich z nepriamo volených zástupcov.

Po atentáte na cára však ľud nepovstal a jeho následník cár Alexander III. naopak nasadil reakčný kurz represálií. Následkom po-

četných uväznení a neskorších popráv prestala organizácia Vôľa ľudu existovať. Alexander Ulianov bol však napriek tomu presvedčený, že najlepšou cestou, ako rozpútať revolúciu, je zopakovať predchádzajúci nevydarený pokus, a preto sa pridol ku skupine, ktorá mala byť pokračovaním Vôle ľudu. Apokalypticko-mileniálna túžba po radikálnej, okamžitej zmene zatemnila mysle zúčastnených a na nešťastie pre Alexandra Ulianova aj akýkoľvek zmysel pre opatrnosť, stratégiu či všeobecne platné pravidlá konšpirácie. Nepochyboval zrejme ani o pochabosti myšlienky zavraždiť Alexandra III. v deň šiesteho výročia atentátu na cára Alexandra II., hoci sa dalo oprávnene očakávať, že Ochranka, tajná cárova polícia, bude mať v ten deň najvyššiu pohotovosť. Dátum atentátu na cára bol teda stanovený na 13. marca 1887* a Alexander Ulianov sa usilovne pustil do výroby bômb. Lenže jeho veľkolepému snu o tom, ako zmení cára na dymiacu hromadu kostí, rozfranforcovaného mäsa a chrupaviek, nebolo súdené stať sa skutočnosťou, pretože Ochranka sprisahanie objavila a Alexandra Ulianova a jeho komplicov zatkla ešte skôr, než vôbec stačili vrhnúť jedinou bombu.

Režim však preukázal voči týmto akože revolucionárom milosť. S výnimkou Ulianova, ktorý prevzal na seba zodpovednosť nielen za výrobu výbušnín, ale naľúkol aj svoju úlohu ako vodcu pokusu o atentát so zámerom zachrániť svojich súdruhov. Na súde zašiel dokonca tak ďaleko, že vyhlásil, že na základe zákonov vedy a evolúcie je terorizmus nevyhnutnosťou a že on sám sa nebojí položiť život za svoju vec. Súd mu vyhovel a dal ho obesiť.

Krátko nato si Lenin, dovtedy snaživý študentík, začal prenášať z bratovej knižnice zakázané diela na svoju novú knižnú poličku.

RUSKO MÁ DÁVNU tradíciu radikálov a Lenin čítal diela domácich revolucionárov ešte skôr, než objavil Marxa. Toto sú niektoré hnutia a myslitelia, ktorí ho ovplyvnili:

Populizmus: Presvedčenie, obľúbené medzi ruskými radikálnymi intelektuálmi v šesťdesiatych, sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch

* Podľa gregoriánskeho kalendára. V devätnástom storočí sa však v Rusku ešte stále používal juliánsky kalendár, a preto pre Alexandra Ulianova a jeho spoluspriahancov vyznieval

devätnásteho storočia, že národná spása závisí od revolučného povstania roľníkov. V rokoch 1873 až 1874 sa tisícky príslušníkov mladej inteligencie, hnané mesianistickými (a blahosklonnými) pohnútkami, stali takzvanými narodníkmi, ktorých krížovou výpravou bolo „chodenie medzi ľud“ s cieľom pozdvihnúť povedomie týchto ušľachtilých divochov a súčasne vyvolať ich vzburu. Niektorí populisti boli presvedčení, že národnú spásu možno urýchliť tým, že budú jesť čierny chlieb, obliekať sa ako roľníci, žiť medzi nimi a preberať tradície roľníckych komunít. V skutočnosti sa však práve vtedy začal rozpadáť staroveký spôsob rurálneho života a roľníci, zmätení bizarným správaním tých, ktorí stáli spoločensky nad nimi, sa často voči narodnikom správali nepriateľsky. Miesto vzbury reagovali buď indiferentne alebo nahlásili mladých revolucionárov polícii. Niektorí zo sklamaných narodníkov sa potom obrátili k násiliu ako k prostriedku akcelerujúcemu revolúciu.

Sergej Nečajev: Nečajev založil v roku 1869 revolučnú organizáciu Súd ľudu (alebo Spoločnosť sekery) na základe dvoch hlavných konceptov: po prvé – vodca má vo všetkom a vždy absolútnu pravdu, po druhé – revolucionár musí myslieť vo dne a v noci len na jeden cieľ – nelútostnú deštrukciu. Nečajev neskôr uskrtil a zastrelil nedostatočne lojálneho člena svojej mikroskopickej organizácie v presvedčení, že ostatných to väčšmi zomkne. Miesto toho sa však Súd ľudu rozpadol a Nečajev, všeobecne považovaný za vražedného blázna, zomrel vo väzení. Ale jeho *Katechizmus revolucionára* (1869), ktorého spoluautorom bol anarchista Michail Bakunin, zostal inšpiratívnym textom radikálov vylakaných Nečajevovým romantickým nihilizmom: „Revolucionár je muž predurčený k záhube. Nemá vlastné záujmy, nemá žiadne vzťahy, nemá žiadne záväzky, nemá majetok, nemá ani meno. Všetko v ňom je pohltené jediným, výlučným záujmom, totálnym konceptom, totálnou vášňou pre revolúciu“ – a totálnou oddanosťou myšlienke, že akékoľvek prostriedky sú oprávnené, pokiaľ vedú k revolúcii. Alebo ako je vyjadrené maximou:

„Morálne je všetko, čo prispieva k triumfu revolúcie. Nemorálne a zločinné všetko, čo jej stojí v ceste.“

Piotr Tkačov: Vďaka svojmu nadšeniu pre revolúciu, ktorá má prísť čo najskôr, je tento intelektuál, ovplyvňujúci činnosť organizácie Vôľa ľudu a bývalý Nečajevov spolupracovník, považovaný za „prvého bolševika“. Bol presvedčený, že Rusko je vhodnejšie na revolúciu ako západná Európa a že po revolúcii by mala krajinu riadiť menšinová diktatúra revolucionárov, ktorí by nemilosrdne násilím likvidovali svojich odporcov – a nad všetkými by napokon vládol Lenin, prirodzene.

Tkačov okrem toho hlásal „úplne zrovnanie všetkých ľudí v ich morálnych a intelektuálnych schopnostiach“, čím by sa zlikvidovala konkurencia a nerovnosť výkonov medzi ľuďmi. Za každých okolností to bol šarmantný človek, ktorý po krátkom pobyte vo väzení povedal svojej sestre, že každý nad dvadsaťpäť rokov by mal byť zabitý, pokiaľ nedokáže priniesť ako obeť seba samého.

Nikolaj Černyševskij: Černyševskij bol novinárom a oddaným kazateľom socializmu, demokracie, práva žien a menšín a iných radikálnych (na tú dobu) myšlienok. Je autorom politického románu Čo robiť?, ktorý napísal v roku 1863 vo väzení v Petropavlovskej pevnosti v Sankt Peterburgu. Cársku cenzúru evidentne nerozrušili strnulé postavy a nudný didaktizmus tohto diela a povolila jeho vydanie. Podľa historika Orlanda Figesa to bol „jeden z najväčších omylov cárskeho cenzora, pretože román obrátil na vec revolúcie viac ľudí než všetky diela Marxa a Engelsa dohromady“. Prijatie románu bolo také veľkolepé, že minimálne jeden z nadšených kritikov prirovnal Černyševského k Ježišovi, ba dokonca Marx osobne sa začal učiť po rusky, aby si mohol knihu prečítať a písať si s jej autorom. Lenina dielo tak očarilo, že ho v jedno leto prečítal až päťkrát za sebou, ba dokonca nosil v peňaženke Černyševského fotografiu. Osobitne ho inšpirovala spartánska, kláštorná sebadisciplína jednej z postáv, konkrétne ultrarevolucionára Rachmetova. Tento askéta sa vzdal všetkého fyzického pohodlia a sebeckého potešenia a žil iba pre svoju vec. Dvíhal činky, jedol surové mäso a dokonca spával na lôžku z klincov, aby si vypudil z hlavy rozptyľujúce myšlienky na zvodnú vdovu. Lenin sa príčinlivo vzdal šachu, hudby a štúdiá klasických jazykov a začal dvíhať činky. Hoci zrejme lôžko z klincov vynechal, inak s Rachmetovom súhlasil: revolúcia je všetko.

Takýmto nanajvýš borgesovským spôsobom – avšak bez akejkol'vek irónie, sofistikovanej alebo hravosti – infiltrovalo Černyševského dielo fyzický svet a jeho Čo robiť? sa stalo Tlōnom, Uqbarom, Orbisom Tertiom socializmu devätnásteho storočia. Premenilo živých, dýchajúcich ľudí na obraz jeho dvojrozmerných postáv. Podobne ako imaginárna planéta vymyslená tajným spoločenstvom v Borgesovej fantastickej poviedke postupne nahrádza realitu, tak aj Lenin, nainfikovaný Černyševského verbálnym vírusom, mení seba samého na obraz grotesknej imaginárnej postavy a stáva sa živým avatarom revolúcie.

Keď na jeseň 1887 začína študovať na právnickej fakulte Kazanskej univerzity, už je z neho človek novej identity, ktorý zradikalizoval seba samého, poskladaný z negatívnych myšlienok, ktoré našiel v rôznych nie práve najlepších knihách, je skladačkou človeka z fragmentov priemerných, avšak nebezpečných textov. Ako študent v Kazani dlho nevydrží. Ešte pred koncom roka ho vylúčia za účasť na proteste a on sa musí vrátiť do bezpečia na matkin majer v Kokošchine, kde sa prehĺbilo jeho poznanie radikálnej literatúry. V roku 1889 po prvý raz prečítal Marxov *Kapitál*. V tom istom roku sa rodina presťahovala do iného sídla ďalej na juhu, kde sa Lenin začal venovať prekladu textu, ktorý považoval za najzvrchovanejší revolučný text nielen zo svojho hľadiska, ale za najzvrchovanejší revolučný text všetkých čias, totiž Marxovho a Engelsovho *Manifestu komunistickej strany*.

MNOHO DIKTÁTORO-SPISOVATELO-VRAHOV dvadsiateho storočia vyhlasovalo samých seba za Marxových učeníkov, čo je – pochopiteľne – trvalo boľavým zdrojom podráždenia súčasných marxistov a Marxových sympatizantov. Boli by radšej, keby sa na ich gurua spomínalo ako na kritika kapitalizmu, a nie toho, ktorého texty citujú ako svoju inšpiráciu tyraní, ktorí majú na svedomí deväťdesiatštyri miliónov mŕtvych.*

Je, prirodzene, pravdou, že monolitický „marxizmus“ neexistuje, lebo existujú aj konkurenčné „marxizmy“, a to podobne, ako existujú rôzne verzie kresťanstva, islamu alebo freudizmu. A tak miesto márneho pokusu definovať oficiálny „marxizmus“ bude možno zmysluplnej-

* Ide o odhad počtu mŕtvych od editorov diela *Čierna kniha komunizmu*.

šie konštatovať, že najzásadnejší rozdiel medzi Marxom ako prorokom devätnásteho storočia a jeho interpretmi dvadsiateho storočia, ako boli Lenin, Stalin či Mao, je ten, že na rozdiel od nich dopadol Marx ako lúzer titanských rozmerov.

Zoberme si ako príklad jeho pohreb v roku 1883, na ktorom sa zúčastnilo ledva jedenásť ľudí. Možno by ich prišlo aj o niečo viac, nebyť toho, ako si Marx znepriatelil svojím diktátorským, avšak nepodným vodcovským štýlom väčšinu medzinárodného robotníckeho hnutia. Tridsaťtri rokov prežil so svojou rodinou v londýnskom exile, žobral o peniaze u svojho patróna, továrnika Friedricha Engelsa, no nebol schopný ani za dvadsať rokov dokončiť svoj opus magnum *Kapitál*. Nikdy sa nesnažil nájsť si pravidelnú prácu, ani keď zomrel jeho novorodený syn priamo na matkinej hrudi. Telo mal obsypané odpornými vredmi, dostal slúžku do druhého stavu**, obrovské množstvo energie premárnil v hádkach s konkurenčnými socialistami a so všetkou vášnivostou zatvrdeného kazateľa a s ľahostajnosťou k faktom dokazujúcim opak predpovedal príchod revolúcie, akoby to boli proroctvá z Knihy zjavenia.

Nebolo to však takto vždy. V polovici roku 1848, keď Marx s Engelsom vydali svoj *Manifest komunistickej strany*, sa nakrátko ukázalo, že história by naozaj mohla viesť smerom, ktorým Marx ukazoval. Od onoho roku po rok 1851 otriasli európskymi monarchiami série povstaní a vzbúr. „Európu obchádza strašidlo,“ písal Marx, „strašidlo revolúcie.“ V tomto období sa Marx oddával svojim mocenským fantáziám a sníval o strašnej pomste buržoázii – ktorej príslušníkom, nemusíme dodávať, pritom sám bol. „Sme neľútostní a nežiadame ľútosť ani od vás,“ napísal vo vyhlásení pre pruskú vládu v roku 1849. „Keď príde náš čas, nebudeme maskovať svoj teror.“

Engels v tom istom roku prorokoval, že nastávajúca vojna „nieľne zmetie z tváre zeme reakčné triedy a dynastie, ale aj všetkých reakcionárov“. Túto fantáziu o genocíde prekliatych, prijímajúcich svoj konečný trest v ultranásilnej apokalypse, nazval Engels „krokom vpred“.

Marx medzitým dúfal, že dokáže naplniť svoju vzrušujúcu víziu,

** Bol to druhý Marxov syn, ktorého však, podobne ako množstvo iných viktoriánskych darebákov, s ktorými otehotneli ich pomocnice v domácnosti, odmietol uznať za svojho.

načrtnutú v *Manifeste komunistickej strany*, skultivovať pustatiny a centralizovať celú komunikáciu do vládou riadeného poštovo-telegrafného systému. Áno, naozaj o tom písal, ale je veľmi ľahké zabudnúť – a väčšina ľudí aj zabúda – na to ponuré, pretože v jeho diele je veľa toho, čo vyvolávalo obavy, ako bolo napríklad vytrhnutie všetkého kapitálu z rúk buržoázie, zrušenie súkromného vlastníctva a buržoáznej rodiny, ako aj likvidácia rozdielov medzi národmi a skupinami obyvateľstva.

Ak dáme podružnosti bokom, *Manifest komunistickej strany* je dosť ohurujúcim čítaním. A to svojím horúčkovitým prekrucovaním tvrdení na fakty, zúrivou demonizáciou buržoázie, hrôzou z transformatívnej sily kapitalizmu, ohromujúcim presvedčením, že zmena už prichádza, obnaženosťou Marxovej a Engelsovej vôle po moci, ich otvoreným súhlasom s politickým násilím atď:

Komunisti považujú za nedôstojné, aby tajili svoje názor a úmysly. Otvorene vyhlasujú, že ich ciele možno dosiahnuť len násilným zvrhnutím celého existujúceho spoločenského poriadku. Nech sa vládnuce triedy trasú pred komunistickou revolúciou. Proletári nemajú čo stratiť, iba svoje okovy. Môžu dobyť celý svet. Proletári všetkých krajín, spojte sa!

Duo sa dokonca odvolalo na anglického mystického básnika Williama Blakea vo svojej hrôze z „temných satanských mlynov“ a vyhlásilo, že „masy robotníkov vo fabrikách... sú každý deň a každú hodinu zotročované strojmi“. Ale vari najpôsobivejšou zo všetkého je ich simplicistická vízia histórie ako pochodu vpred cez sériu kríz k stavu trvalého blaha na zemi, kde budúce generácie žijú v spoločnej harmónii vo svete bez konfliktov a vykorisťovania. Aj keď ide jasne o mileniálnu fantáziu, Marx trval na tom, že jeho poňatie histórie je „vedecké“, čo lichotilo jeho čitateľom, akoby boli príslušníkmi nejakej elity, ktorá má nejakým spôsobom prístup k modernej, avšak absolútnej pravde, ktorá dáva odpoveď na záhadu ľudskej existencie.

Pokiaľ ide o Marxa, revolúcie ustali a v Európe nastala éra represálií. On však predsa nestanovil dátum príchodu onoho budúceho blaha, on iba predpovedal, že jeho príchod je nevyhnutný. A tak *Manifest*